

libet in tenebris, ubi nullus timori locus, admittere fas erit. Iam vero fingamus regionem aliquam ita male moratam, quae nulla certa lege gubernetur, in qua nullum virtutis criminisque nomen, in qua tandem amor sui ipsius unicuique lex et princeps esset; dicat hobbesiani systematis patronus aliquis, an vellet libenter talem regionem occultis saltem criminibus mersam incolere, et in ea vitam traducere?

Superest, ut de hominum felicitate pauca adjungam, multa deinde suo loco, data opera, dicturus. Ad theologos pertinet de status innocentis beatitudine tractare. Adamus creatus fuit beatus, ea scilicet felicitate, quae homini *viatori* in hoc statu innocentiae conveniebat, ac proinde perfecta non fuit primo homini in statu innocentiae beatitudo; haec enim in visione Dei intuitiva posita est. Porro in hoc felicitatis statu, inquit S. Augustinus *lib. de correp. et gratia, permanere potuisset Adam, si voluisset; quia non deerat adiutorium per quod posset, et sine quo non posset perseveranter bonum tenere, quod vellet. Sed quia noluit permanere, profecto eius culpa est, cuius meritum fuisset, si permanere voluisset.* Itaque quod beatitudine illa in praesenti hominum statu careamus, id in protoparentum culpam reiiciendum esse, sacra theologia docet, neque ulla inclementiae culpa Deo tribui potest. Verum quod ad praesentem lapsae naturae statum attinet, philosophicis argumentis certissimoque conscientiae testimonio humanam libertatem in metaphysica demonstravimus. Homines suae miseriae,

et felicitatis capaces Deus effecit: illam autem dico felicitatem, non quae in fluxis caducisque bonis posita est, sed in veris et numquam perituris bonae sanctaeque vitae divitiis. De hoc argumento prolixius dein, ut par est, disseremus.

CAPVT II.

De lege naturali generatim considerata.

Explicata actionum moralitate, rerum ordo iam postulat, ut agamus de lege naturali. Haec enim ex actionum moralitate illarumque differentia interna manifeste colligitur. Porro tria praesertim consideranda occurrunt. I. Legis naturalis essentiam exponemus, et principia nonnulla, quae ex lege naturali derivant, generatim explicabimus. II. Quia lex quaelibet obligationem importat, de obligatione disseremus. III. Tandem quum omnis obligatio praemia et poenas continere debeat, de praemiis et poenis tertium articulum adiungemus.

ARTICVLVS I.

De legis naturalis essentia, nonnullisque principis ex lege naturali derivandis.

I.

Lex generatim definitur: *regula, secundum quam actiones nostras liberas determinare tenemur.* Legem definiunt aliqui: *iussum a superiore inferiori promulgatum cum vi obligandi.* Quae qui-

dem definitio accurata non est. Neque enim ex iubentis voluntate, sed ex intrinseca actionum bonitate et malitia vim suam lex desumit. Et quidem, ut ait S. Thom. 1. 2. *quaest. 90. art. 1. Quum lex sit regula quaedam et humanorum actuum mensura, necessario ad rationem spectat.* Et certe quum lex quaelibet sit actionum nostrarum norma, qua actiones quasdam committere, alias autem omittere praecipimur, regula illa rationi conformis esse debet; alioqui nulla foret essentialis actionum moralitas, quam tamen capite praecedenti invicte demonstravimus. Itaque lex quaelibet suas debet habere rationes. Triplex autem distingui solet legum ratio: *moralis*, quae a actionis rectitudine desumitur: *historica*, quae a facto: *legalis* denique, quae desumitur ex alia lege. Quum ergo lex omnis suam debeat habere rationem, non sine explicatione praetermittendum est id, quod vulgo dici solet: *stat pro ratione voluntas*. Quamvis enim legislator legis rationem declarare notamque facere non semper teneatur; ex ipsa tamen voluntatis natura infertur, legislatori esse debere legis ferendae rationem aliquam. Neque enim velle potest, ut subditi has actiones committant vel omitrant sine ratione aliqua, absque aliquo motivo. Ex dictis evidens est, rationem moralem legi cuilibet convenire, quum omnis nostra actio recta esse debeat, seu rectae rationi conformis. Rationi etiam legali locus est in lege qualibet. Legum enim omnium summa esse debet concordia, et aliae ex aliis demonstrandae. Tandem ratio historica competit legibus humanis, quibus

ferendis occasionem praebent facta atque exempla.

II. Duae sunt legis species: *divina* nimirum, quae a Dei auctoritate vim habet *immediate*, et *humana*, quae ab hominibus fertur *immediate*, potestate tamen a Deo accepta. Prior rursus triplex est: *aeterna*, *naturalis* et *positiva*. Posterior est tantum duplex: *ecclesiastica* videlicet et *civilis*. *Lex aeterna* est: *ordinatio et voluntas Dei, quae Deus ab aeterno statuit, ut a creatura intellectuali fierent ea, quae necessaria sunt ad vivendum decenter et conformiter suae naturae rationali, atque omitterentur ea, quae naturam intellectualem dedecent*. Haec definitio, quae vulgo tradi solet, ea ipsa est quam adfert S. Augustinus lib. 22. *contra Faustum cap. 27.*: *Lex aeterna est ratio divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens, perturbari vetans*. *Lex naturalis* nihil est aliud, quam: *lex aeterna naturae rationali solo lumine naturali significata et intimata*. Haec est vulgata legis naturalis definitio, quae quidem ex demonstratis capite praecedenti facile colligitur. Quum enim actionum moralitas ex Dei existentia et creaturae rationalis essentia profluat, lex naturalis ea est, quae in ipsa Dei existentia et creaturae rationalis essentia fundatur, quae actiones divinis attributis et naturae nostrae rationali conformes praecipit, vetat autem contrarias. Quia vero actionum moralitas essentialis est, ac proinde immutabilis, patet, legem naturalem esse immutabilem et aeternam. Illud ergo discrimen est inter legem naturalem et legem aeternam, quod prior superaddat promulgationem

factam in tempore *per lumen naturale*. Porro confundi non debet lex naturalis cum *iure naturali*, quod faciunt aliqui. *Iuris naturalis* nomine intelligimus: *legum naturalium scientiam*, quae proinde ad ethicam particularem pertinet. Distingui etiam debet lex a *praecepto*. Lex enim fertur a *persona publica* pro bono communi, at praecipuum a *persona privata* iniungi potest *personae privatae*. Lex *positiva* in genere ea est: *quae aliter quam per lumen naturale promulgatur, si-
gno scilicet aliquo externo, voce vel scripto*. Alia est *mere positiva*: *quae aliquid statuit, quod non est iure naturali constitutum, sed quod ius naturale statui non prohibet*; talis est lex ciborum quorundam comestionem vetans. Lex *positiva* potest etiam esse *naturalis* ex parte *materiae*, dum scilicet statuitur aliquid, quod iam lege naturali statutum est. Lex vero *divina positiva* est; *ea, quae a Deo lata est, et aliter quam per lumen naturale promulgata*. Tales sunt lex *vetus* et lex *evangelica*, quae sunt etiam lex naturalis ex parte *materiae*, quod ad praecipua scilicet moralia, et mere *positiva*, quod ad cetera praecipua. Leges *ecclesiasticae* dicuntur: *illae, quae a potestate ecclesiastica ferri possunt*, a summo pontifice, a concilio generali, nationali, provinciali, ab episcopo, et alia qualibet persona ecclesiasticam iurisdictionem habente. Lex *civilis* ea est: *quae sanciri potest a persona civilem potestatem habente*, scilicet, ab imperatore, rege, et quovis principe. Leges *ecclesiasticae* constituunt ius, quod *canonicum* vocatur. *Iuris canonici corpus* colligitur

atque componitur ex s. scripturae praecipis, ex conciliorum summorumque pontificum constitutionibus atque decretis, ex consuetudine admissa et approbata ab ecclesia et traditione. Itaque ius canonicum continet regulas fidei, et ecclesiasticae disciplinae normam. Ex legibus civilibus componitur ius quod *civile* dicitur, estque: *ius proprium cuiusque populi vel civitatis*. Emanat autem ius illud a potestate *saeculari*, atque hoc alio discrimine differt a iure canonico. Verum quae ad ius utrumque canonicum et civile pertinent; non sunt nostri instituti. Quare ea tantum, data occasione, attingemus, quae cum institutionibus moralibus coniuncta sunt.

III. Legem naturalem esse aeternam atque immutabilem, nec non eandem apud omnes, si sua ratione utantur, ex legis naturalis essentia et ex intrinseca actionum moralium differentia manifestum omnino est. Verum maioris perspicuitatis causa distingui debent varia legis naturalis principia. Alia sunt principia *communia* seu universalissima, ex quibus alia omnia derivant. Tale est primum legis naturalis principium: *agendum est ex rationis dictamine*. Vna est apud omnes principiorum illorum notio. Alia sunt principia, quae communia legis naturae principia proxime sequuntur. Talia sunt haec legis naturalis praecipua: *alteri ne feceris, quod tibi fieri non vis: depositum est reddendum: parentes colendi sunt*. Haec nimirum praecipua *immediate* sequuntur memoratum legis naturalis principium: *agendum est ex rationis dictamine*. Nemo autem est, qui de his

principiis sincere et *speculative* dubitet, quamvis ea rationis suae abusu *practice* corrumpant plurimi. Tandem aliae conclusiones ex primis legis naturae principiis remotius colliguntur. Ita principium generale est: *furari non licet*. Hoc principium sequitur haec conclusio: *ergo usura non est licita*. Usuram enim esse quamdam furti speciem, suo loco demonstrabitur. Haec tamen conclusio non una eademque est apud omnes: quum non desint gentes, quibus probata est usura, et apud quas maxime viget. Quod autem crassiori etiam rationis abusu saepe peccemus circa legis naturalis principia sive proxima sive remota, hanc rationem adfert S. Thom. 1. 2. *quaest. 94. art. 4.*: *Aliqui habent rationem depravatam ex passione, seu ex mala consuetudine, seu ex mala habitudine naturae. Sicut apud germanos olim latrocinium non reputabatur iniquum; quum tamen sit expresse contra legem naturae.*

Ex dictis et ex capite praecedenti intelligitur, unam eademque esse et indelebilem apud omnes legis naturalis notionem, quod ad universalialia proximaque principia. Praeterea ex notionem legis generatim consideratae manifeste colligitur, legem quamlibet ex lege naturali saltem remotissime derivari posse, seu in ipsa lege naturae suam rationem habere. Quamvis haec duo ex hactenus demonstratis facile colligi possint; quia tamen sunt gravissimi momenti, et ab impiis quibusdam hominibus pernegantur, duas quaestiones illas paullo fusions tractabimus, easque utpote nexu aliquo coniunctas una eademque conclusione includemus.

CONCLUSIO.

VNA EST ET INDELEBILIS, QVOD AD VNIVERSALIA PROXIMAQVE PRINCIPIA, LEGIS NATURALIS NOTIO; ATQVE IN IPSA LEGE NATVRAE SVAM RATIONEM HABET LEX QVAELIBET.

Prob. 1. pars. Vnam atque eandem esse legis naturalis notionem intrinsecam; ex ipsa legis naturalis definitione evidens est. Quum enim lex naturalis in ipsa divina essentia et rationali hominis natura suam rationem habeat; tam immutabilis est lex naturalis, quam ipsa essentia divina, ac proinde una eademque est absolute et generatim considerata. Nec minus manifestum est, unam esse apud omnes atque omnino indelebilem legis naturalis notionem, si primitiva legis naturalis principia spectentur. Haec enim principia ex Dei existentia et creaturae rationalis essentia immediate derivare: saepius iam demonstratum est. Et re quidem ipsa, nemini ignotum esse potest, se esse Dei creaturam; vitam, rationem aliasque naturae humanae dotes a summa Dei bonitate se habere. Ergo supremum in res omnes Dei dominium nemo potest in dubium vocare, hincque statim nascuntur omnia erga Deum officia: *amor* scilicet, quo Deum super omnia diligimus; *timor*, quo in optimum iustissimumque dominum peccare refugimus. Illi autem animi sensus, quos Deo se debere, proprio conscientiae testimonio experitur unusquisque, constituunt vir-

tutem, quae *pietas* dicitur. Porro haec pietas in Deum duplici ratione manifestari posse, evidens est, cultu nempe *interno* seu actionum nostrarum morali bonitate, vel cultu *externo* tum privato tum publico, quo divinam gloriam profiteri omnibusque nostris facultatibus promovere tenemur. Haec autem diversa in Deum officia constituunt religionem, quae *naturalis* appellatur. Itaque si creaturae rationalis essentiam supremamque in res omnes Dei dominium attendamus, ea in nobismetipsis facile inveniemus legis naturalis principia, quae ad Deum referuntur et religionem naturalem constituunt. Verum haec comparari debent cum iis, quae iam demonstravimus in metaphysica, ubi etiam religionis revelatae necessitatem ostendimus.

Neque minus manifeste patent ea, quae ad nosmetipsos pertinent officia. Ex ipsa Dei essentia evidenter colligitur, Deum velle hominum perfectionem, quod quidem ex ipsa etiam hominis natura et animae nostrae facultatibus facile cognoscitur. Nemo est, qui sui ipsius amorem *invincibiliter* non sentiat. *Nemo appetit malum, qua malum, aut aversatur bonum, qua bonum*, ex demonstratis in metaphysica. Igitur ex amore sui ipsius fluit nostrae felicitatis desiderium, nostrae perfectionis studium. Itaque ex divina essentia nostraque natura rationali illud derivat officium, ut nempe rationis nostrae perfectioni studeamus, ut verum a falso, utile a noxio secernere discamus. Atque haec est perfectio intellectus, quae *sapientia* proprie dicitur. Sed haec

satis non est perfectio. Huius sapientiae dictamini singulas actiones conformare debemus, et perturbatis adfectuum motibus tenemur resistere. Haec autem vis, qua voluntas nostra sapientiae consiliis obsequitur, *virtus* proprie appellatur. Ex hac generali contemplatione divinae essentiae nostraeque naturae rationalis fluunt privata alia, quae ad nostrum statum attinent officia; sed haec in ethica particulari proponemus et demonstrabimus.

Eadem ratiocinationis facilitate et perspicuitate ex ipsa Dei essentia nostraque natura colliguntur mutua hominum inter se officia. Si homo unicuique creatus fuisset, iis dumtaxat teneretur officii, quae iam explicavimus. Verum quum divina providentia in aliorum hominum societate et multitudine nos collocaverit, mutua inter homines vigere officia, evidentissimum est. Etenim Deus qui omnia ad perfectissimum finem secundum sapientissimae providentiae leges ordinavit, vult quoque, ut ad nostram perfectionem non solum tendamus, sed etiam status nostri seu aliorum hominum perfectionem pro nostris viribus promoveamus, ideoque et alios tamquam nosmetipsos diligamus. Amor proximi non solum in essentia divina suam rationem habet, sed proximum amandum esse, ex amore sui ipsius uniusquisque facile colliget. Etenim talis est hominis natura et constitutio, ut in societate collocatus aliorum hominum ope et auxilio indigeat. En; quid ageret infantulus, nisi benefica et ad ferendam opem paratissima manus illius necessitatibus occurreret? Si vitae seriem atque progressum persequa-

mur; puerulus ille necessariis ad conservandam vitam auxiliis adiutus viribusque confirmatus, non hominis, sed quasi ferae vitam vivere perget, nisi liberalis educatio et honestae societatis usus divinum humanae rationis beneficium excolant atque explicent. Tandem si ad senectutem pervenerit, infirmitatibus morbisque confectus in infantiae statum et conditionem fere recidens alienam manum perpetuo implorat. Itaque si Deus nostri ipsius amorem cordibus nostris, ut ita dicam, impresserit, eadem divina manus eosdem benevolentiae adfectus erga alios exaravit. Etenim quum humana societas stare et coalescere non possit nisi communibus benevolentiae amorisque vinculis obstringatur; hinc manifeste sequitur, Deum O. M. huius societatis creatorem, servatorem communemque patrem id omnino velle, ut unusquisque pro suis viribus ad commune societatis bonum illiusque perfectionem conferat. Haec quidem generatim dicta sint, praecipua autem hominis officia erga Deum, erga se ipsum, erga alios in ethica particulari sigillatim exponemus. Praecedentem quam explicavimus ratiocinationem mutuasque hominum necessitates apposite omnino ad rem nostram describit Seneca his verbis; *quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuvamur officiis? Hoc uno instructor vita, contraque incursionem subitas munitior est. Fac nos singulos: quid sumus? Praeda animalium ac victimae. Quoniam ceteris animalibus in tutelam suis satis virium est, quaecumque vaga nascuntur, et actura vitam segregem, armata sunt. Ho-*

mines imbecillitas cingit, non unguium vis, non dentium terribilem ceteris fecit. Nudum et infirmum societas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium ceteris validissimum facerent, rationem et societatem. Hanc societatem tolle, et unitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes. Ex eodem argumento ita concludit Cicero lib. 1. de officiis cap. 7. : *sed quoniam non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici, in hoc naturam debemus ducem sequi, et communes utilitates in medium adferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincere inter homines hominum societatem.* Porro diligenter notandum est amore sui ipsius nos intelligere iustum amorem illum, qui rectae rationi nostraeque naturae conformis esse debet. Talem nempe esse oportet hunc amorem, ut neque religionis neque societatis iura laedat, vel leviter offendant. Sed huius amoris atque etiam dilectionis proximi characteres deinde suo loco explicabimus. Superest iam, ut concludamus: eadem est apud omnes principiorum illorum notio atque omnino indelebilis, quae in divina essentia suam rationem habent: quae ex ipsa rationali hominis natura tamquam ex communi fonte hauriuntur: quae intimo conscientiae testimonio et facili rationis usu sunt omnibus manifesta atque promulgata; atqui primaria legis naturalis principia has habent conditiones; ergo eadem sunt atque omnino indelebilia.

Quod spectat ad principia minus proxima, seu

derivativa, quae a *primitivis* longius distant, unam eandemque non esse illorum apud omnes notionem, ex demonstratis perspicuum est. Et enim licet lex naturalis rationis lumine splendeat [*ex dem.*], quo magis tamen remota sunt legis naturalis principia, eo longiori opus est propositionum circuitu et nexu, ac proinde et difficiliori rationis usu, ut principia derivativa ex primitivis eruantur. Et re quidem ipsa quo magis exulta est studioque exercitata ratio, eo magis perfecta atque intima acquiritur principiorum naturalium notitia. Hinc qui rationis usu non pollent, quales sunt infantes, ii carent legis naturalis notitia, quam simul cum ipso rationis usu adquirunt. Si ergo ita rudes plumbeique fuerint nonnulli homines, aut etiam alii exstiterint, quales sane, / proh dolor! existunt plurimi, in quibus ingenii acies morum corruptione fuerit hebetata, ita ut quasi nullum, aut quod peius est, depravatum habeant rationis usum, iam tales malignae naturae homines derivativis principiiis fere omnino destituuntur. Et certe antiquis temporibus tamquam legis naturalis principia credebantur multa legi naturali omnino contraria, quorum aliqua in antiquum ius romanum irrepserant, meliori deinde rationis usu abrogata, et christianae fidei lumine omnino extincta. Apud barbaras gentes plurimas depravata omnino esse legis naturalis praecepta, viatorum fide accepimus. Neque etiam hodie apud cultiores quoque populos controversiis omnino carent iuris naturalis decreta: atque desideranda maxime foret iuris naturalis doctrina; in qua leges naturales eo ordi-

ne exhiberentur, ut mutua illarum coniunctio atque concordia evidentissime eluceret. Verum quod una eademque non sit apud omnes, quod ad principia derivativa, legis naturalis notio, rationem reddit S. Thom. 1. 2. *quaest. 94. art. 6.* ubi clarius explicatur paullo ante laudatum S. Doctoris testimonium: *ad legem naturalem pertinent, primo quidem praecepta communissima, quae sunt omnibus nota. Secundario autem quaedam secundaria praecepta magis propria, quae sunt quasi conclusiones propinquae principiis. Quantum ergo ad illa principia communia lex naturalis nullo modo potest a cordibus hominum deleri in universali; deletur autem in particulari operabilis; secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile propter concupiscentiam vel aliquam aliam passionem. Quantum vero ad alia praecepta secundaria potest lex naturalis deleri de cordibus hominum, vel propter malas persuasiones, eo modo quo etiam in speculativis errores contingunt circa conclusiones necessarias, vel etiam propter pravas consuetudines et habitus corruptos.* Ex hac mala radice, corruptis scilicet moribus, magis quam ex ingenii tarditate impurissima morum disciplina natae sunt inquinatae opiniones legi naturali adversae. Neque nos inique reprehendant censors aliqui, quod in argumento solius rationis auctoritate definiendo, SS. PP. opem imploremus. Iis enim utimur SS. PP. testimoniis, quae rationum pondere munita sunt, atque ita et ratiocinationis vim et S. Doctoris auctoritatem firmiori nexu iungimus.

Prob. 2. pars. Ex generali legis definitione. Quum enim lex generatim considerata sit regula, secundum quam actiones nostras liberas determinare debemus, patet, legem quamlibet in ratione aliqua fundatam esse. Et quidem quum Deus O. M. hanc nobis summo beneficio concesserit facultatem, qua actiones nostras ex rationis dictamine possimus determinare, ex essentia divina et ex nostra rationali natura colligitur, actionum nostrarum normam seu legem quamlibet rectae rationi conformandam esse. Quare quum lex omnis, non secus ac lex naturalis, ex eodem fonte, nempe ex ipsa Dei essentia et natura nostra rationali profluere debeat, hinc manifestum est, legem quamlibet ex lege naturali saltem remotissime derivare. Eadem ratiocinatione usus est S. Augustinus *lib. 1. de libero arbitrio cap. 6.*: *simul etiam te videre arbitror, in illa temporali lege nihil esse iustum atque legitimum, quod non ex hac aeterna sibi homines derivaverint.* Hinc S. Doct. *lib. de vera religione cap. 32.* legem aeternam velut aliarum omnium legum regulam principibus praescribit: *conditor legum temporalium, si vir bonus est et sapiens, illam ipsam consulit aeternam, de qua nulli animae iudicare tantum est; ut secundum eius incommutabiles regulas, quid sit pro tempore iubendum vitandumque discernat.* De lege aeterna loquitur quidem S. Augustinus. Verum quum lex naturalis sit etiam aeterna, seu ab aeterna Dei lege divinaque essentia derivet; hinc patet, legem quamlibet ab eodem fonte, ab essentia nempe divina, nostraque natura rationali de-

rivandam esse. Neque praetermittendum est praeclearissimum Ciceronis in praesenti argumento ratiocinium, quod a temporum iniuria servavit Lactantius *insit. divin. lib. 6. cap. 8.*: *est quidem vera lex, recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocat ad officium iubendo, vetando a fraude deterret. Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia post-hac, sed omnes gentes, et omne tempore, una lex et sempiterna et immutabilis continebit. Vnicuique erit communis quasi magister et imperator omnium Deus. Ille huius legis inventor, laetatur, cui qui non parebit ipse se fugiet, naturam hominis adspersabitur, atque hoc ipso luet poenas maximas, etiamsi cetera supplicia effugerit.* Haec quidem satis in re manifesta. Evidens enim est ex demonstratis, rectam rationem esse supremam legem, quae est legum omnium norma ac regula. Quare quum lex naturalis immediate fluat ex nostra natura rationali seu ex ipsa ratione, patet, legem quamlibet ex lege naturali derivare. Sed haec magis elucescent, ubi obiectiones solvemus.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Obiect. 1. adversus 1. partem. In his ipsis institutionibus philosophicis saepe facta est mentio
Tom. VI.

nationum quarundam, quibus ignota omnino videntur primaria legis naturalis principia. Apud *aegyptiorum* gentem scientia atque sapientia olim celebratissimam, tradit Herodotus, solas filias patri matrique vitae necessaria suppeditasse, ab hoc officio, constituta lege, absolutis masculis. Refert idem Herodotus, apud *persas* eam viguisse legem, ut gravissimi alicuius criminis reo existente patre, communi ruina involverentur innocentes filii atque soboles universa, ipsoque etiam damnarentur mortis supplicio. Quae quidem barbara consuetudo non solum apud *carthaginenses* et *macedonas*, referente Iuliano, olim invaluit, sed etiamnum hodie obtinet apud aliquos *Asiae* populos. Narrat Diodorus siculus, in quadam *maris indici* insula, cui nomen *Taprohana*, lege statutos fuisse vitae limites, atque ultra certum annorum tempus vivere non licuisse, quo elapso tempore tenebatur unusquisque in herba quadam mortifera iacere, cuius herbae ea erat vis, ut dulcem sine ullo fere doloris sensu mortem adferret. Legitur apud Elianum, *sardis* in Lydia latam fuisse barbaram legem, qua senio confectum patrem trucidare cogebantur filii. Narrat et detestatur Aristoteles constitutam a legislatore quodam atheniensi immanem legem, qua graviorum leviorumque criminum reis eadem poenae decernebantur. Hinc leges illae sanguine tinctae et conscriptae merito dicebantur. Apud eosdem populos vigeat *ostracismi* lex, qua honestissimi etiam viri sola potentiae et auctoritatis causa exsilio mulctabantur Lacedaemonnes ad exercendam acuendamque industriam nullas fur-

to poenas statuebant, et ipsum quoque adulterium sinebant inultrum. Violatae legis naturalis exempla non pauca suppeditat antiquum ius romanum, quod, ut alia decreta plurima praetermittam, servos omnes occiso domino sub eodem tecto degentes mente damnabat. Ex his omnibus antiquae barbariae monumentis sic concluditur: indelebilis non est lex illa et eadem apud omnes, quam non solum factis sed etiam contrariis legibus violarunt cultiores gentes; atque legem naturalem violarunt cultissimae gentes; ergo legis naturalis notio non una est atque indelebilis.

Resp. dist. mai. *indelebilis non est lex, quam violarunt speculative* et quod ad principia universalialia, C. mai. *practice* et in principiis derivativis, N. mai., et dist. min. N. C. Haec obiectio ab adversariis saepius recantata, et in his institutionibus iam a nobis confutata, hoc unum ostendit, nempe erratum saepe fuisse circa prima legis naturalis principia *practice* tantum, non vero *speculative*, atque errari posse tum *practice* tum *speculative* in principiis derivativis, seu in ipso principiorum universalium usu, quod quidem non negamus, immo errorum illorum causas iam protulimus. Responsionem hanc ad exempla singula transferre facile licet. Apud aegyptios patrem matremque sublevare ac sustentare legum vi cogebantur solae filiae; filii enim aliis curis erant impediti, publicis negotiis occupati. Itaque aegyptiorum gens filiorum erga parentes officia non sustulit, sed in filias legis naturalis abusu falsaque conclusione transtulit. Quod persarum leges pa-

trem reum, innocentemque familiam eadem sententia damnaverint, legis naturalis abusu factum est quoque, filios enim velut aliquam patris partem habebant, universamque familiam reputabant tamquam totum aliquod suam veluti culpae portionem habens in ipso criminis reatu. Hae autem leges, barbarae severitati tribuendae, ad sceleris horrorem sancitae fuerunt, atque extirpandas esse omnes, ut ita dicam, sceleris reliquias, ex ipsa lege naturali falso concludebant legum illarum auctores. Neque est, quod adversus *peccati originalis* propagationem argumentum aliquod inde trahant perversissimi homines. De hominum factis divinisque mysteriis aliud omnino iudicium esse debet, saepiusque exclamandum eum Apostolo *ad Rom. II.* *o altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabilis viae eius!* Illud vero mysterium supra rationem esse, non tamen rationi contrarium demonstrant theologi. Et quidem, ut obiter dicam in re, quae ad praesens institutum non pertinet, quid repugnat, naturam humanam, quae in primo homine ceu capite peccavit, spoliari *donis supernaturalibus* atque *vulnerari in naturalibus*, ut loquuntur theologi? Deus enim rerum omnium suorumque donorum dominus est supremusque arbiter, atque omnia pro sapientissimis imperviisque providentiae legibus disponit et gubernat. Quod spectat ad leges illas, quibus certum et definitum vitae tempus praescriptum fuit, id ex corrupta atque omnino insulsa legis naturalis interpretatione profectum est, ad

declinanda scilicet senectutis incommoda. Ex eodem principio nata est immanis crudelitas, qua filii senes parentes dire iugulabant, ut eos a senectute liberarent, quam velut lentam mortem ipsaque morte peiorem habebant. Legislator atheniensis, qui easdem sine ullo discrimine sceleribus omnibus poenas decrevit, falsam sibi finxerat principiorum naturalium notionem. Legi enim naturali consultum existimabat, si legum severitate crimina caveret longiusque averteret. Ex iniusto sui ipsius vel etiam patriae amore originem habuit iniquissima *ostracismi* lex, quae viros virtutibus illustres solius invidiae causa exilio mulctabat, eandemque poenam decernebat praepotentibus viris, ne reipublicae tranquillitatem turbare posset nimia illorum auctoritas. Lacedaemones nulla poena furtum castigabant, hoc vanissimo praetextu, ad acuendam scilicet dexteritatem et solertiam, atque etiam ut unusquisque in rebus suis custodiendis sese diligentiorum praeberet. Tandem quod antiquum ius romanum, praeter alia plurima violatae legis naturalis exempla, domini occisi servos non secus ac homicidam ipsum morte damnaverint, id quoque oriri putandum est ex barbara legis naturalis interpretatione, ut nempe servi dominorum saluti attentius invigilarent. Verum ex his omnibus manifestum est, obiectas leges in *consequentibus* dumtaxat peccasse, non autem circa primitiva legis naturalis praecepta. Si autem in ipsis quoque primariis principiis erratum sit, error ille fuit *practicus* tantum, non vero *speculativus*. Tandem obiectiones illae vim aliquam habent dum-

taxat adversus eos, qui prima morum principia in eo sensu *innata* esse dicunt, ut sine ullo rationis usu statim pateant. Verum in quo sensu admitti debeant principia innata, demonstravimus in logica, sublata omni nominis ambiguitate.

Inst. 1. Si eadem non sit apud omnes legis naturalis notio, quod ad principia derivativa; ignorari possent principia illa, ac proinde sine ulla culpa violarentur aliquando; ignorantia enim excusari potest, qui legis naturalis praecepta etiam secundaria violaverit; ergo nulla est solutio. Resp. dist. mai.: ignorari possent principia illa ignorantia *vincibili* vel *invincibili*, C. mai. *invincibili* tantum, subdistinguo; quod ad primaria morum praecepta; quae sunt per se nota, vel etiam quod ad praecepta secundaria, quae ex primariis facile colliguntur, N. mai., quod ad praecepta quaedam particularia valde abstrusa et a principiis universalibus remotissima, C. mai., et dist. min. N. cons. De ignorantia sermo erit in capite proximo. Interim vero duplex distingui debet ignorantia, *invincibilis* scilicet et *vincibilis*. Prima ignorantiae species, quae etiam *inculpabilis* dicitur, ea est, quam depellere non possumus, etiamsi velimus. *Vincibilis* autem est illa, quam possumus depellere, dummodo velimus. Hanc definitionem exemplo illustrabimus. Si quis in academia studiis literariis operam dederit, in qua perspicue explicabantur philosophicae institutiones, is rerum philosophicarum cognitione animum imbuere potuit, si voluerit. Ponimus enim, non deesse talem in-

genii vim, qua illud studiorum genus capescere possit. Si ergo studium neglexerit, ita ut philosophiae omnino imperitus discesserit, ignorantia illa, quae laborat, fuit *vincibilis*. At si in nullum inciderit doctorem, a quo philosophicas institutiones doceri potuerit, nec ipsi fuerit librorum philosophicorum copia, quorum lectione philosophiam potuerit addiscere, neque tandem suomet ingenio, sine ullo doctore vel libro hanc disciplinam arripere valuerit, huius ignorantia *invincibilis* fuit. Iam vero ad distinctionem redeamus. Circa prima morum principia nullam dari posse ignorantiam *invincibilem* demonstravimus. Neque etiam dari potest ignorantia *invincibilis* circa praecepta, quae facili diligentia ex primis principiis colligi possunt. At si praecepta aliqua fuerint valde abstrusa, et a primis principiis remota, ita ut sine longa ac difficili ratiocinatione cognosci nos possint; haec facile ignorari poterunt *invincibiliter*, praesertim a rudioribus tardiorisque ingenii hominibus, qui difficilius ratiocinationis neque capaces sunt, neque etiam paratas habere possunt ad discendae veritatis occasiones. Et re quidem ipsa theologi etiam sanctissimi et doctissimi veritatisque maxime studiosi in rebus ad ipsam legem naturalem spectantibus non raro dessident, aliquid esse contra legem naturalem adfirmantibus aliis atque aliis negantibus. Porro doctores illi errant tantum *invincibiliter*, quum orationem adsiduamque meditationem ad veritatem adsequendam adhibuerint. Porro talem ignorantiam omni culpa et peccato vacare certissimum est; quum omne pec-

catum sit voluntarium, quod quidem ethices principium manifestum est, et tamen in proximo capite demonstrabitur. Ceterum probe observandum est, ignorantiam variis modis depelli posse, vel propria ingenii vi, vel studio, librorum lectione aut doctorum voce. In his autem moralis doctrinae institutionibus, quae sunt mere philosophicae, sermo non est de infallibili veritatis adsequenda modo, revelatione scilicet. Res enim ad theologos pertinet, et praeterea de hoc argumento, quantum philosophis licet, multa iam diximus in metaphysica, ubi etiam solvimus objectionem, quae haec rursus locum habere posset, de iis scilicet hominibus, qui religionis revelatae mysteria invincibiliter ignorant, a peccatis tamen minime excusandi.

Obiect. 2. Lex antiqua seu veteris testamenti divina fuit, ac proinde falsae legis naturalis interpretationi obnoxia esse non potest. At in lege veteri leguntur multa legi naturali contraria. *Deuter. 23. v. 24.* unicuique sit facultas de vinea aliena tantum sumere, quantum ipse vellet. *Exod. 21. v. 23. 24. et 25.* constituitur lex talionis, qua licet iniuriam iniuria, vim vi repellere. Hanc autem legem amoris proximi et legi naturali contrariam reprobat Christus Dominus *Matth. 5. v. 38.* his verbis: *audistis, quia dictum est dentem pro denti, oculum pro oculo; ego autem dico vobis, non resistere malo.* Porro amor proximi pertinet ad legem naturalem. Quare sic argumentari licet. Si eadem sit apud omnes legis naturalis notio, quae perversa dumtaxat interpretatione corrumpatur, lex

vetus quae divina est et sancta, nihil omnino contra legis naturalis praecepta continere potuisset; atqui lex vetus multa continebat legi naturali contraria; ergo falsa est conclusio. Resp. C. mai. N. min. Quod spectat ad facultatem de uvis ex aliena vite usurpandis, facta fuit facultas illa pietatis causa, ut nimirum pauperes famem aut sitim possent extinguere. Quare non licebat quidquam ex vitis fructibus domum deferre: *foras autem ne auferas tecum, falce autem non metes.* Evidens autem est, licentiam illam, quae urgenti aliorum necessitati consulit, legi naturali contrariam non esse. Lex talionis iudaeo populo qui nullum ultioni ponebat modum, fuit attemperata. Iudex autem, non privatus quilibet talionis poenam infligebat. Rudi populo primus hic constitutus est mansuetudinis gradus, nobis autem sancita perfectio. Itaque non ita intelligenda est lex illa, ut interpretabantur scribae et pharisaei, quasi vindictam sumere vel petere liceret: iudicibus tantum certos poenarum limites lex constituit. Etenim hac lege ultionem non permittit, patet ex lege *Levit. cap. 19. v. 18.* praescripta: *non quaeras ultionem. Praeceptum illud fuit,* inquit S. Augustinus *lib. 19. contra Faustum cap. 25., ad reprimendas flammis odiorum, saevientiumque immoderatos animos refrenandos.* Porro poena talionis, si a iudice infligatur, et animo ab omni vindicta alieno repetatur, legi naturali contraria non est, immo societatis securitati atque conservationi aliquando consulit. Igitur distingui debet *vindicta a defensione.* Per vindictam enim

alteri malum inferre eique nocere volumus; per defensiones vero malum a nobis avertere intendimus. Vindicta inhumana est, rationi prorsus adversa; at defensio sui ipsius intra iustos limites nulla lege prohibetur. Sed hoc argumentum deinde tractabimus, ubi nostra erga alios officia exponentur. Itaque Christus sui defensionem minime vetat, sed vindictae cupiditatem coerceri iubet, atque in nostra defensione animam ab omni vindicta alienum esse oportere, significat *Matth. 5. v. 39.* dum praescribit in dexteram maxillam colaphum impingenti obvertendam esse alteram. Ex his patet, legem veterem naturali legi minime contrariam fuisse. Hanc eandem responsionem tradit S. Augustinus in *Psalm. 108.*: *oculum pro oculo, dentem pro dente, quae si dici potest, iniustorum iustitia est, non quia iniquum est, ut recipiat unusquisque, quod fecerit, alioqui lex nequaquam id constitueret, sed quia ulciscendi libido vitiosa est.*

Obiect. 3. adversus 2. partem. Leges humanae sunt mutabiles, sibi invicem plerumque contrariae, immo nonnumquam malum iubent vel saltem permittunt. Ex his legum humanarum vitiis sic concluditur: in iure naturali suam rationem non habent leges illae, quae imperfectionibus plurimis persaepe sunt obnoxiae; atqui leges humanae imperfectionibus plurimis sunt obnoxiae; ergo leges humanae non fundantur in lege naturali. *Resp. dist. mai.*, et tales quae obiiiciuntur leges veram non habent legum rationem, *C. mai.*, et verae sunt leges, *N. mai.*, et *dist. min. N.*

cons. Prolixiori explicatione indigent, quae heic obiiiciuntur. Leges humanas mutari, recta ratio saepe postulat, ac proinde talis mutatio in lege naturali suam habet rationem. Et quidem exigit recta ratio, ut leges humanae pro variis temporum, locorum et personarum circumstantiis mutationes patiantur; alioqui conveniens rerum ordo non servaretur, ac proinde leges in recta ratione ideoque in lege naturali suam rationem non haberent. Legum humanarum mutabilitatem praeclare omnino explicat S. Augustinus *lib. de vera religione cap. 17.*: *ut ars medicinae, quum eadem maneat, neque ullo pacto ipsa mutetur, mutat tamen praecepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo; ita divina providentia, quum sit ipsa omnino immutabilis, mutabili tamen creaturae varie subvenit, et pro diversitate morborum alia aliis iubet aut vetat, ut a vitio, unde mors incipit, et ab ipsa morte ad naturam suam et essentiam, ex qua deficiunt, id est ad nihilum tendunt, reducat et firmet.* Ex eadem causa intelligitur, humanas leges sibi invicem aliquando contrarias fieri oportere. Contrarii enim plerumque sunt populorum mores, diversa gentium ingenia. Ut igitur conveniens rectusque ordo, ad quem tendunt leges, servetur, necesse est, ut contrariae pro loco et tempore leges a principibus ferantur. *Neque enim*, ait Evodius apud Augustinum *lib. 1. de libero arbitrio cap. 6.*, *ulla vis, ullus casus, ulla rerum labe unquam effecerit, ut iustum non sit, omnia esse ordinatissima.* Itaque iustissimas esse patet muta-